

Оксана РЕМЕНЯКА
завідувач лабораторії ІПСМ НАМ України,
кандидат мистецтвознавства,
старший науковий співробітник

ПЕРША ВИСТАВКА ПОЛЬСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ У КИЄВІ

Відкриття першої виставки живопису польських художників відбулось у листопаді 1882 р., в приміщенні університету Св. Володимира і спричинило чимале поживавлення у мистецькому житті доволі провінційного Києва, про що свідчать публікації у місцевій пресі [1; 2]. Це була фактично перша мистецька акція, задекларована в якості «виставки польських художників» на теренах Російської Імперії, точніше, однієї з її провінцій — України, — після третього поділу Речі Посполитої.

Поляки, які у 1772 р. втратили свою державу, перетворившись на підданих трьох імперій, прагнули зберегти рідну мову та елементарні засади національної свідомості, і це було винятково складно реалізувати у прусській та російській частинах Польщі, де шовіністична політика урядів була особливо виразною.

Щоб краще зрозуміти історичне підґрунтя, мабуть, слід вдатись до тогочасної преси та свідчень сучасників. Найбільш влучну характеристику цієї події дав політичний діяч, відомий юрист, історик польської літератури Владзімеж Спасович: він виділяє саме 1882 р., називаючи його часом, «коли зникли будь-які веселощі і сміх був убитий, коли підніс голову російський націоналізм і розпочались погроми» [3]. В російській пресі кінця ХІХ ст. «польське питання» мусується постійно і є своєрідним відлунням подій часів повстання 1863 р. Той самий В. Спасович в одному зі своїх політичних есеїв писав: «... всі органи російської печаті, не виключаючи “Московских Ведомостей”, проголошують необхідність примирення, причому дехто вважає це примирення можливим без обрусіння, інші за посередництвом і після обрусіння, всі ж чекають більш чи менш авансів з боку поляків...» [4, с. 739].

З часом ситуація на польських територіях, підвладних Російській Імперії, лише погіршується, свідченням чого є спогади знаного українського історика Миколи Прокоповича Василенка, який вперше виїхав за кордон саме до Варшави у 1895 р. Про цю подорож його дружина, Наталя Полонська-Василенко, згадувала: «Виїхали з Києва мандрівники (разом з Петром Васьковим) 26 червня 1895 р. швидким потягом на Варшаву. Варшава та її околиці справили на М[иколу] П[рокоповича] в найбільшій мірі тяжке враження: тут він з особливою силою відчув пригнічення Російською імперією польської та єврейської національностей з їхньою культурою, і це почуття домінувало у нього над усіма іншими». Сам М. П. Василенко так описував свою подорож: «Варшава навколо оточена військами. Йдете ви від Бердичева і за кілька верст починаються табори, один змінюється іншим, в табори проведені телефон, телеграф, все пристосовано, щоб направити на столицю Польщі цілу масу військових сил <...>. Коли пригадаєш усе це, подивившись на залишки колишньої польської культури, громадськості, державності, розум мимоволі звертається то до історичних спогадів, до минулого, то хоче зазирнути в майбутнє. Не витримала культура, не змогла пристосуватись до інших вимог, сучасної безстановості, рівності, піддалась силі внаслідок внутрішніх чвар. Та чи повернеться вона знову оновленою?» [5].

Проте імперська політика утисків і жорстоких переслідувань дала протилежний результат — кінець ХІХ ст. відзначено потужним національним підйомом, розвитком культури та мистецтва. Мистецьке життя Києва, — у ті часи, зокрема, місця проживання чималої польської громади, — теж поживавилось завдяки, серед іншого, виставкам польського мистецтва.

Отже, виставка польських художників 1882 р. у Києві була своєрідним і, припустимо, цілком спонтанним декларуванням живої національної свідомості, «інспірованою новою реальністю життя поневоленого народу» [6, с. 426—433]. Її організував знаний у мистецьких колах Києва художник, поляк за походженням Еугеніуш Вржещ (Eugeniusz Wrzeszcz, 1853—1917), який, очевидно, саме з цієї виставки розпочав свою активну виставкову діяльність у Києві, а також пан Жалешевський, про діяльність якого, на жаль, не збереглося жодної вичерпної інформації. У Державному Архіві міста Києва збереглося лише «Прошення» члена Товариства Заохочення Мис-

тець у Варшаві, Євгена Ксаверієвича Вржеща, адресоване ректору університету Св. Володимира, в котрому йдеться про дозвіл відкрити виставку картин Варшавського Товариства Заохочення Мистецтв в урочистій залі університету. Документ датований 14 жовтня 1882 р. Внизу аркуша резолюція — дозвіл на проведення виставки починаючи з 20 жовтня, з тією умовою, що утримання урочистої зали університету на цей період п. Вржещ візьме на себе, і що в разі проведення диспуту він зобов'язується «очистити залу від картин» [7].

Втім, відкриття виставки відбулось майже на місяць пізніше від обумовленого часу, тобто 14 листопада 1882 р. Цій події найбільшу увагу присвячують дві київські газети — консервативний «Кієвлянин» та прогресивна україно-єврейсько-полонофільська «Заря» [8, с. 51]. Не зважаючи на постійні змагання та полеміку між двома конкуруючими часописами, в обох публікаціях виставка оцінюється надзвичайно позитивно. Першість одногослоно віддано Янові Матейку та Генріху Семирадському, як найбільш яскравим представникам польського історичного живопису [8]. Серед робіт, представлених Яном Матейком, згадуються «Станчик», «Ян Казимир», «Ягелло і Кейстут», «Виховання Казимира II». Самого Матейка критик В. Варзар («Заря») називає «високоталановитим виразником в живопису тої політичної програми, яка сповідується краківською партією “станчиків”». Ця остання, ніколи не виступаючи різко зі своїм *profession de foi*, тим не менше, в практичному здійсненні програми завжди залишається вірною традиціям старої Польщі, королівсько-аристократичної» [2]. Однак автор демонструє повне незрозуміння сутності живопису Яна Матейка, вважаючи, що його картини «скоріше слугують ілюстрацією до історичної розповіді про зображувані події, аніж мають самостійне значення художніх творів» [2]. Критик особіно зупиняє свою увагу на «Станчику», як програмній роботі, що виходить за межі історизму і має глибинний філософський зміст, зауважуючи, що інші історичні картини, представлені на виставці, не мають цієї властивості. Він також висловлює жаль з приводу слабких побутового жанру та реалістичних полотен, які передають «народне життя». З цієї статті ми також довідуємось про те, що гравюри, представлені організаторами виставки, користувались значним успіхом і попитом.

У газеті «Кієвлянин» зі зрозумілих причин польська виставка порівнюється з виставками передвижників, що їх у Києві відбулося чимало, і, певна річ, порівняння відбувається на користь останніх. Автор пояснює це тим, що «польська виставка має свій специфічний характер, оскільки кращі на ній картини належать до історичного жанру і запозичені з абсолютно чужого нам життя і чужої епохи» [1]. Ця стаття більш детальна, ніж попередня; з неї ми довідуємось, наприклад, про те, що Матейковий «Станчик», твори Г. Семирадського та чотири полотна Герсона ще знаходяться в дорозі і експонуватимуться лише незабаром. Ймовірно, саме складнощами перевезення картин до Києва можна пояснити запізнення виставки на цілий місяць.

Окрім вже згаданих Я. Матейка та Г. Семирадського, на виставці були представлені твори Юзефа Зімлера (Józef Simmler, 1823–1868), якого тоді вже не було в живих. Критик відмічає більш скромну за розмірами першу редакцію його програмного полотна «Смерть Барбара Радзивілл», в подробицях передаючи її зміст, а також два інших твори — «Катерина Ягелонка в полоні у шведів» та «Виховання Сигизмунда II». Автор проводить паралель між творчістю Зімлера і Матейки, називаючи Матейка «художником розуму», а Зімлера — «художником серця» [1].

Войцех Герсон (Wojciech Gerson, 1831–1901), талановитий художник-реаліст, викладач Варшавського рисувального класу, на цій виставці представив полотно «Кейстут і Вігольд в полоні у Ягелли». Олександр Лессер, який на час відкриття виставки був у досить поважному віці (через два роки його не стало) представив роботу «Ванда».

Про Юзефа Брандта (Józef Brandt, 1841–1915) читаємо: «...знаменитий своїми картинами з козацького життя, які цінуються на вагу золота, за маленьку картинку він бере тисяч по 20 і більше». Художник показав у Києві побутову сценку «Біля воріт» — «живу і колоритну, виписану надзвичайно майстерно» [1].

«Натюрморт» художника Скнідра (на жаль, його ініціали відсутні) критик подає як річ «дивовижну за технікою та ретельністю рисунка» [1]. Полотно Вільгельма Котарбінського «Метелики», навпаки, критикується за недбалість рисунку та надмірне захоплення імпресіонізмом. Тут побіжно згадується художник Г. Каєвський, який виставив портрет дами і твір «Процання», створений за поемою Адама Мальчевського «Марія», а також Шиндлер, який показав свою «надмірно театралізовану» «Офелію».

Беручи до уваги жанрові пріоритети, що переважали у творчості представлених художників, а саме історичну тематику та «побутові сценки з польського життя», можна зробити висновок, що в емоційному плані виставка не викликала надто бурхливих почуттів у київської публіки, вихованої переважно на полотнах

1570/2

N 16

14 Сеня 1.

Его Превосходительству
Почтенному Ректору Універ-
ситета Св. Владимира.

Давидович
15 Октября 1882 г.

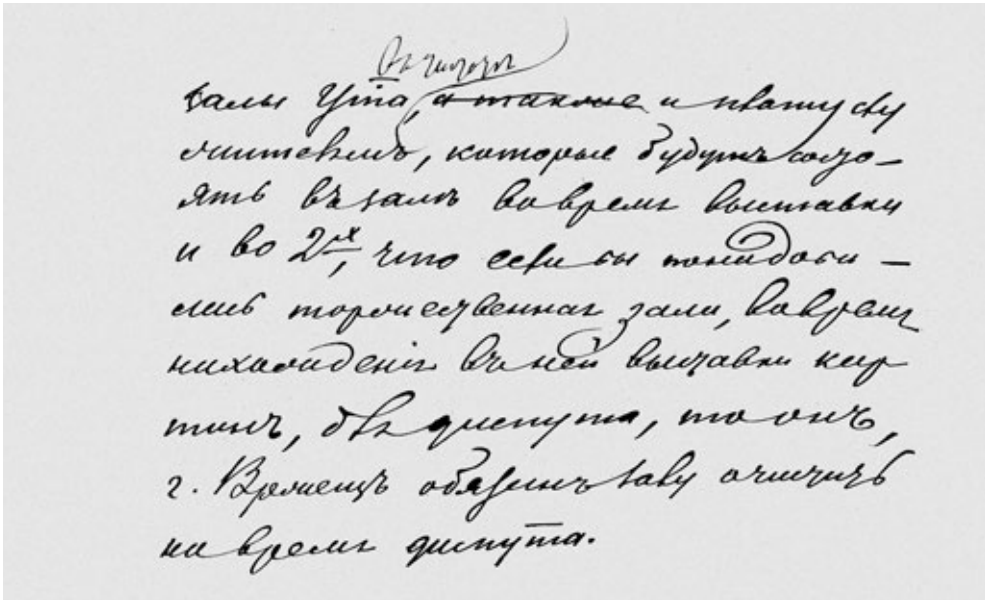
Учлена Общества
Почтения Суджесцевъ
в Варшавѣ, Евгения
Ксаверевича Вржесца.

Прошение.

Почтенный устроитель всеобщей
картинной Варшавской Общества
Почтения Суджесцевъ, сущь
мнѣ мнѣмъ торжественно
просить Ваше Превосходитель-
ство не отказать мнѣ въ
помощении дати всеобщей
въ залѣ торжественныхъ са-
браний Університета. (ср. 20 мая от 1882 г.)
на однихъ мѣсяцъ Евгения Ксаверевича Вржесца

Опредѣлили: резолюция 2. ~~Врже-~~
2. Кіевъ. - 2. ~~Врже-~~
14 Октября 1882 г. ~~Врже-~~
открыти въ торжественной
зала Унѣ выставку художеств
въ мерѣ одного мѣсяца, съ 20 ~~марта~~ Октября 1882 г.
всѣмъ въ казначействѣ (ср. отъ 1882 г.)
что бы 2. Вржесца принимать
свой счетъ сделаннымъ торжествен-
ной

Оригінал «Прошения» Євгена Вржесца з резолюцією на дозвіл відкриття виставки ректора Університету Св. Володимира.

Зворот оригіналу «Прошення» Євгена Вржешча з резолюцією на дозвіл відкриття виставки ректора Університету Св. Володимира

російських передвижників. Проте інтерес до польської виставки був достатньо високий, оскільки вона відносно виділялась на тлі попередніх подій мистецького життя Києва.

Без сумніву, «польська виставка» лишила свій слід якщо не у серцях київських міщан, то у свідомості українських художників, і очевидно також те, що вона відповідним чином вплинула на подальший розвиток тенденцій та нових явищ, які з'явилися у польському та українському мистецтві кінця XIX — початку XX ст. і мали вагоме значення для подальшого розвитку мистецтва обох народів.

1. Художественная выставка // Киевлянин. — 1882. — № 254.
2. В. [Варзар В. Е.] По поводу выставки картин польских художников (A vol d'oiseau) // Заря. — 1882. — № 273.
3. Spasowicz Włodzimierz // Slovo. — 1906 (rok XXV). — № 306 // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. XXIV, спр. 2139.
4. Спасович В. Польские фантазии на славянофильскую тему // Вестник Европы. — 1872. — Кн. 8. — С. 739.
5. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, ф. 542 (Василенко Микола Прокопович), оп. 1, од. зб. 237–243.
6. Bialostocki J. Sztuka i droga do niepodległości // Bialostocki J. Studia i rozprawy z dziejów sztuki i myśli o sztuce. Symbole i obrazy w świecie sztuki. — W., 1982. — Т. I.
7. Державний архів міста Києва, ф. 16, оп. 321, спр. 174, арк. 1–3.
8. Киев в 80-х годах: Воспоминания старожила. — К., 1910. — С. 51.

Анотація. Стаття досліджує проблеми мистецького життя Києва кін. XIX ст. на прикладі умов відкриття та перебігу виставки живопису польських художників, організованої Варшавським Товариством Заохочення Мистецтв, яка відбулась у листопаді 1882 року. Фактично, це була перша мистецька акція, задекларована в якості «виставки польських художників» на теренах Російської Імперії, точніше, однієї з її провінцій — України, — після третього поділу Речі Посполитої.

Ключові слова: виставка польських художників, Варшавське Товариство Заохочення Мистецтв, мистецьке життя Києва.

Аннотация. Статья исследует проблемы художественной жизни Киева кон. XIX в. на примере условий открытия выставки живописи польских художников, организованной Варшавским Товариществом Поощрения Искусств, открытой в ноябре 1882 г. Фактически, это была первая художественная акция, анонсированная в качестве «выставки польских художников» на территории Российской Империи, точнее, одной из ее провинций — Украины, — после третьего раздела Речи Посполитой.

Ключевые слова: выставка польских художников, Варшавское Товарищество поощрения Искусств, художественная жизнь Киева.